

Vilcsek Andrea

Gyógyír a lélekre a könyvtár

A CERL (Consortium of European Research Libraries) keretein belül működő könyvkötés-munkacsoport *Uncovering the covers* címmel kétnapos workshopot tartott 2019. május végén az Uppsalai Egyetem könyvtárában. A vendéglátó intézmény részéről **Stefan Andersson** és **Helena Backman** könyvtárosok, **Per Cullhed** stratégiai fejlesztési menedzser, valamint **Magnus Hjalmarsson** és **Roger Magnusson**, a könyvtári digitalizálásban részt vevő szakemberek közelebből is megismertették a hallgatóságot a könyvtár nemrégiben megújult főépületével, a Carolina Redivivával, s az ott folyó munkával. A műhelykonferencia záró részében **Nicholas Pickwood** könyvkötés-kutató tartott előadást, aki elsősorban a könyvkötések szerkezeti felépítésével, s ennek részeként a mindennapi használatra szánt, díszítetlen kötések vizsgálatával foglalkozik. Előadásában arra helyezte a hangsúlyt, hogy mi minden lehet adat, információ a könyvkötések felmérésekor. **Athanasios Velios** – Pickwood munktársa a londoni University of Artson működő Ligatus Research Centre-ben – pedig az adatok strukturálásának módjáról és terminológiai kérdésekről beszélt. A londoni kutatócsoport egy könyvkötésekkel foglalkozó szakemberekből és restaurátorokból álló nemzetközi csapattal karöltve könyvkötési teauruszt hozott létre, mely 2015 óta online hozzáférhető. A Language of Bindings (LoB) angol nyelvű lexikon, mely a IX–XIX. századi könyvkötésszerkezeti szakkifejezések részletes, történeti kontextusba ágyazott technikai leírását adja.

Az uppsalai szemináriumokon a Svédország különböző területeiről, Írországból, Hollandiából és Magyarországról érkezett résztvevők a könyvkötések, a vízjelek és a különböző proveniencielemek online megmutatkozásának témakörét járták körül. A rendezvény apropóját a svéd kutatók által frissen fejlesztett online adatbázis, az Alvin adta. Ez a digitális gyűjtemény több svédországi intézmény kollekciónját egyesíti, s így különféle típusú dokumentumokat foglal magában a hangzóanyagoktól és a mozgóképektől kezdve az érmeiken és a vázákon át a könyvektől. Speciális kapcsolatháló alakul ki a dokumentumok elemei, részletei között is. Például külön szerepelhet egy nyomtatvány szövegének részletes leírása, külön a nyomtatvány kötése, és megint külön az ebben szereplő pecséd-

tek, vízjelek, bejegyzések, valamint az ezekhez kapcsolódó személyek és helyek. Mindezek a fényképeket is használó leírások oda-vissza utalásai alkotják a kapcsolati hálót. A workshopon lehetőségünk volt arra, hogy a könyvtár gyűjteményének egy-egy kötetét segítségül hívva kipróbáljuk, hogy hogyan is lehet az adatbázis sajátos szempontrendszerre szerint adatokat felvenni.

Az Uppsalai Egyetem könyvtára

A gyakorlati feladatok alkalmat adtak szűk körű szakmai műhelybeszélgetésekre, melyek során megtapasztalhattuk, hogy hasonló kérdések, dilemmák foglalkoztatják a könyvkötésekkel más-más helyen foglalkozó szakembereket. Például, hogy a katalógusleírások angolul vagy az adott ország nyelvén készüljenek, vagy hogy az adatbázis kitöltése szabad szöveges módon vagy előre összeállított válaszlehetőségekkel történjen. Jó volt látni mások szemében is az elhivatottságból és a régi könyvek iránti érdeklődésből eredő csillogást. Ugyanakkor jó volt érezni a reményt és a biztonságot is, hogy lehet és érdemes ilyesfajta kérdéseken gondolkodni. Mert egyrészt a könyvekről folytatott diskurzusnak van kulturális értéke, másrészt van tétje.

Hozzá kell tennünk, nem teljesen kész, hanem folyamatosan alakuló, bővülő rendszer a svédé. **Per Cullhed** előadásában tudatosan vállalta és szempontként kiemelte a töredékességet, álláspontja szerint az információ folyamatos publikálása, hozzáférhetővé tétele fontosabb az online rendszer teljességénél és tökéletességénél. Mert így az adatok használhatóvá válnak, és lehetőség nyílik a továbbgondolásra s az adatbázis kiegészítésére, javítására. Ezt tudja támogatni a nemzetközi párbeszéd is, hiszen a könyvelőállítás és könyvhasználat jellemzően átível az országhatárokon. Példának okáért máshol másoltak egy kódexet vagy nyomtattak egy ősnymtatványt, mint ahol bekötötték és használták. Egy újabb tulajdonos pedig láncsal kísérhette meg könyvtárában tartani, vagy átkötthette a saját gyűjteményéhez igazodó kötésbe. Ahhoz, hogy egy könyv a maga teljességében és egyediségében megmutatkozhasson, különféle szakterületeken és különböző tájegységek kultúrájában otthonosan mozgó emberek együttműködésére van szükség. Így, együtt rakhatjuk össze a könyv bibliográfiai adatait, tárgyleírását, a provenienciájára utaló adatokat, nyomokat, és így rajzolódhat ki egy-egy könyv egyedi jellege, kalandos sorsa. A

svédek által prezentált adatbázis szemponthálós felépítésében rejlő lehetőségek is akkor válhatnak igazán kihasználhatóvá, ha több országból, sok gyűjteményt egyesíthetnek. Például a valaha egy tulajdonos könyvtárában helyet kapott könyvek provenienciájuk alapján virtuálisan könnyedén egymás mellé kerülhetnének.

Az Uppsalai Egyetem könyvtárának főépülete

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) nemrégiben megújult corvinahonlapja is elvezet a svéd adatbázishoz. Ugyanis két corvinát is őriznek az Uppsalai Egyetem könyvtárában. A honlapon ezen corvinák aloldalán link mutat a svéd őrzőkönyvtár online felületére.

Az Uppsalai Egyetem Svédország első egyeteme, melyet 1477-ben alapítottak. A hozzá tartozó könyvtárat II. Gusztáv Adolf hozta létre 1620-ban; az alapító adomány a XVII. század első felében kiegészült a harmincéves háború hadizsákmányából származó könyvekkel. Ebben az időszakban került az állományba a Bibliotheca Corvina két kötete is.

Az Uppsalai Egyetem könyvtárának egyik corvinája egy csillagászati és asztrológiai műveket tartalmazó ősnymotatvány, az Ink. 31:139 (*Firmicus Maternus, Julius: Mathesis [De nativitatibus libri VIII]. Ed: Franciscus Niger. Add: Marcus Manilius: Astronomicorum libri V. Aratus: Phaenomena [Lat., Gr.]. Tr & adapt: Germanicus Caesar, Marcus Tullius Cicero, Rufius Festus Avienus. Theon: Commentaria in Aratum [Gr.]. Pseudo- Proclus Diadochus [i.e. Geminus]:*

Sphaera [Gr., Lat.]. Tr: Thomas Linacrus. Venezia, Aldus Manutius, 1499. Istc No. if00191000; CIH 1332).

A provenienciájegyek alapján megállapítható, hogy a kötet a XVII. században az ol-müti jezsuita kollégium könyvtárában, majd pedig a nagy könyvgyűjteménnyel rendelke-ző Magnus Gabriel De la Gardie tulajdonában volt. Jelenleg az adatbázisban nincs utalás a könyv magyar vonatkozására, ami pedig a könyv kötése alapján egyértelműen állítható. Csapodiné Gárdonyi Klára 1981-ben németül hírül is adta a Gutenberg-Jahrbuchban. Az ősnymtatvány Ulászló-kori egészsbőr kötésben van. A táblák aranyozottak, vaknyomá-sosak, zölddel és pirossal festettek, valamint aranyozott kettőskör rátétekkel díszítettek. Az előtábla közepén lengyel címer: piros alapon sas, a háttáblán négyosztatú magyar-cseh címer: melynek első és negyedik mezőjében vágások, második és harmadik mezőjében kétfarkú oroszlán. Az oroszlánok a Mátyás számára készített corvinakötéseken látható oroszlánokhoz képest az ellenkező irányba néznek. A címerek fölött nincsen korona. A táblákat több keret övezi, az első díszítetlen, a másodikat vaknyomásos fonadékminta és aranyozott rátét kettőskörök töltik ki. A fonadékminta-keret a Mátyás-corvinákhoz ha-sonlóan a rövidebb oldalakon szélesebb, a hosszabb oldalakon keskenyebb. Ugyanakkor a fonadékminta-bélyegző – a Mátyás-koriakkal ellentétben és az Ulászló-koriakra jellemző, de nem kizárólagos módon – összetett, tehát egy bélyegzőn több egyenes és íves motí-vum van. A harmadik keretben az előtáblán aranyozott rátét kettőskörök sorakoznak, míg a háttáblán üres ez a rész. A középmező alsó és felső sávját egy másik fajta összetett fonadékminta tölti ki. Majd egy szabadabban kanyargó fonadékminta következik, mely apró, különálló egyenes és íves elemekből áll. A kör alakú középdísz központjában áll a címer, melyet virágtókoszorú-keret és aranyozott rátét kettőskör-sor keretez. A könyv metszései aranyozottak, dúsan poncolt díszítése egyedülálló módon megmaradt és jól kivehető. A metszés a táblák díszítéséhez hasonlóan keretes felépítésű. Közepére tuli-pánmotívumok vannak nyomva, melyeket két oldalról nagyobb felületű fonadékminta vesz közre, ebben apró virágok vannak elhelyezve. Majd palmettasorkeret és a rövidebbik oldalakat szegélyező tulipánsor következik. A motívumegységeket apró, párhuzamosan futó pontsorok választják el egymástól. A könyvtestet három dupla fehér bőrbordára fűzték. Az oromszegő díszítőöltése halszákamintás. Négy, az előtáblára záródó csat tar-tozott a könyvhöz.

Az Uppsalában őrzött Ulászló-kori corvina ősnymtatvány metszése

A másik uppsalai corvina egy XIV. századi görög papírkézirat, melynek két kötetét Cod. Graec. 28 A-B jelzeten őrzik. A workshopon is részt vevő **Eva Nyström**nek köszönhetően – aki az Uppsalai Egyetem könyvtárának könyvtárosa, a görög kéziratok digitalizálási és katalogizálási projektvezetője – a corvina részletes kodikológiai leírása megtalálható a svéd adatbázisban. A köteteket az 1980-as években Gustav Karlsson azonosította corvinaként. A svéd könyvtár jóvoltából a kódex digitalizált változata teljes terjedelmében olvasható, és az OSZK corvinahonlapjáról, a kódex aloldaláról közvetlenül is elérhető. A könyv 1657–1658-ban, XI. Károly idején Claes Rålamb svéd nagykövet révén Isztambulból került Svédországba. Jelenlegi barna egész bőr kötését már Svédországban, a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején kapta. A borjúbőr kötést egész felületen fekete fröcskölt minta díszíti. A gerinc és a táblaélek aranyozottak. A könyvtestet öt bordára fűzték. Az oromszegő a könyvtestre ragasztott, barna és vörösesbarna színű. Bélyegzőanalógia alapján a kötés Johan Nilsson Norman svéd könyvkötő munkája, aki 1693 és 1723 között működött Stockholmban. 1700 és 1714 között a királyi könyvtár alkalmazásában állt.

Ugyanebben az időben volt az Uppsalai Egyetem könyvtárosa ifj. Erik Benzelius, a svéd felvilágosodás kiemelkedő alakja, később Linköping püspöke, majd Uppsala érseke. Tevékenysége idején, 1710-től kezdték használni a könyvtár kötésein superexlibrisként a könyvtár emblémájává váló úgynevezett Benzelius monogramot. A bélyegzőt Johan Sivertz uppsalai könyvkötő készítette, amelyen tükörmonogramként BV (Bibliotheca Upsaliensis) vagy EB (Eric Benzelius) szerepel, valamint egy Diodorus Siculusnál olvasható görög kifejezés, mely Diodorus szerint egy könyvtár felirata volt: ΙΑΤΡΕΙΟΝ ΨΥΧΗΣ (iatreion psychés), vagyis gyógyír a lélekre. Tapasztalataim szerint máig ható képessége ez az uppsalai bibliotékának.

Az Uppsalai Egyetem könyvtárának superexlibrise

Jegyzetek

1. A CERL szakmai rendezvényeinek programjai az alábbi oldalon tekinthetők meg:
<https://www.cerl.org/services/seminars/main> (2019.08.15.)
2. <https://www.ligatus.org.uk/lob/> (2019.08.15.)
3. <http://www.alvin-portal.org/alvin/home.jsf?dswid=9606> (2019.08.15.)
4. <http://corvina.hu>
5. Csapodi-Gárdonyi Klára: *Eine unbekannte Corvinen-Inkunabel in Uppsala = Gutenberg-Jahrbuch*, 56. évf. 1981, 171–174. p.
6. *Codex Upsaliensis Graecus* 28., Stockholm, 1981.
7. Lásd Hedberg, Arvid: *Stockholms Bokbindare 1460–1880*, 1. kötet, Stockholm, 1960, 301–303. p.

A cikk első három képe az Uppsala University Library (www.uu.se) weboldaláról származik, a negyedik fénykép a szerző saját felvétele, a rendezvény plakátja pedig a CERL honlapjáról (www.cerl.org) való.

**UNCOVERING
THE COVERS**

**WORKSHOP ON BOOKBINDINGS,
PROVENANCE AND WATERMARKS
ON THE INTERNET**